

Over het begrip „algemeen”

door

D. DOUWES (Doetinchem)

I n l e i d i n g

In de floristiek staat het begrip „algemeen” duidelijk tegenover „zeldzaam”. Wat geldt voor het laatste, is in omgekeerde zin van toepassing op het eerste. Hieruit zou men kunnen

afleiden dat wat BARKMAN (1968) in zijn artikel over de zeldzaamheid aanvoerde, mutatis mutandis ook op algemeenheid van toepassing is. Daarmee zou dan tevens de overbodigheid van een opstel als dit zijn aangetoond. Het is echter geenszins mijn bedoeling de beschouwingen van Barkman op de voet te volgen. Ik beperk mij tot de praktijk van het inventariseren met behulp van streeplijsten, de onvolmaaktheden die daarbij opvallen in het UFK-systeem, voorzover het de hoge frequentieklassen betreft, en tot enige semantische facetten van het begrip „algemeen”.

Daar ik vooral aan de hand van voorbeelden te werk moet gaan — mijn inzichten worden slechts gesteund door eigen waarnemingen in een beperkt gebied — kunnen mijn conclusies niet anders dan voorzichtig en voorlopig zijn.

A a n l e i d i n g

Onder het motto „non multa sed multum” houd ik mij sinds mijn pensionering bezig met een minutieuze inventarisatie van ten hoogste één heel uurhok per seizoen. In 1980 heb ik van eind maart tot half september zeker 300 zoekuren besteed aan hok 41.11 (Zelhem). Elk kilometerhok werd viermaal gedurende een halve dag bezocht, met een interval van ca. 6 weken. Mijn speuracties beperkten zich niet slechts tot wegbermen, bosranden en akkerzomen. Ook moeilijk toegankelijke terreinen werden afgezocht, waarbij niet zelden art. 461 W.v.S. werd overtreden. Ik vlei mij met de gedachte dat ik buiten erven en tuinen en het inwendige van monocultures nauwelijks een vierkante meter heb overgeslagen.

Reeds eerder had ik mij afgevraagd, of sommige opvattingen over de soortendichtheid van onze flora — VAN DER MAAREL (1971, p. 185) spreekt van een gemiddelde van 180 soorten per uurhok en 70 soorten per kilometerhok — niet al te pessimistisch zijn en of die gemiddelden misschien nadelig worden beïnvloed door vele vluchtige en onvolledige inventarisatieronden. Het armoedigste hok door mij bewerkt (15.18, St. Nicolaasga, Fr.) kwam nog altijd boven 250 soorten, evenals trouwens hok 40.56 (Spijk), dat als grenshok slechts 5½ kilometerhok omvat. De hokken in mijn eigen omgeving (Doetinchem) eindigden alle royaal boven 400.

S t e l l i n g n a m e

Dit jaar besloot ik de proef op de som te nemen met het uurhok 41.11 en nog systematischer en intensiever dan voorheen te werk te gaan. Uurhok 41.11 is landschappelijk bijzonder monotoon. Dorre zandgrond, vrijwel geen water of waterlopen en een oppervlakte die voor driekwart wordt ingenomen door naaldhout en rogge- of maisakkers. Floristisch bezien is het oecologische aspect dan ook uitgesproken ongunstig. Mijn pessimistische verwachtingen, voor wat de soortenarmoede betreft, werden beschaamd: er werden daar 423 van de in de Standaardlijst opgenomen soorten gevonden!

Dit hoge totaal is mede bereikt door gericht zoeken naar soorten die algemeen zijn voor het aanwezige biotoop. Toen ik eind augustus nog steeds geen *Vaccinium myrtillus* en *Teucrium scorodonia* had aangetroffen, heb ik halsbrekende toeren verricht om diep in de (veelal sterk verwaarloosde) dennebossen door te dringen, uiteindelijk met succes. Iets dergelijks deed zich voor bij *Cynosurus cristata*, *Genista anglica*, *Geum urbanum*, *Oxalis acetosella*, *Polygonatum multiflorum*, *Thlaspi arvense* en *Veronica officinalis*, die alle, soms moeilijk bereikbaar, op slechts één plek in gering aantal werden gevonden. Daarentegen bleven de pogingen om ook *Carex hirta*, *Geranium robertianum*, *Lathyrus*

pratensis, *Malva neglecta*, *Nardus stricta*, *Potentilla reptans*, *Prunella vulgaris* en *Torilis japonica* te vinden, vruchteloos.

Deze en eerder opgedane ervaringen voeren tot de slotsom dat presentie en dichtheid van spreiding — onafhankelijk van de al of niet ruime aanwezigheid van een biotoop — voor soorten uit dezelfde frequentieklasse vaak sterk uiteenlopen, en dat de indeling in uurhokfrequentieklassen, voor zover het niet-zeldzame soorten betreft, alsmede de vertalingen ervan in zeer algemeen, algemeen en vrij algemeen te grof zijn en daardoor ineffektieve en soms zelfs onjuiste informatie verschaffen.

U r h o k f r e q u e n t i e k l a s s e (U F K) e n k i l o m e t e r f r e q u e n t i e k l a s s e (K F K)

BARKMAN (1968, p. 81) noemt zeldzaamheid: „een bepaalde graad van frequentie in ruimte en/of tijd en als zodanig een kwantitatief begrip..... Ook wordt het begrip vaak relatief gebruikt, b.v. in relatie tot de mate van voorkomen van andere taxa van gelijke rang in hetzelfde gebied”. Hetzelfde geldt voor algemeenheid van taxa, waarvan de graad echter in de praktijk veel moeilijker exact is vast te stellen. De kwantiteit kan worden bepaald door:

- a. de totale abundantie per taxon voor het hele gebied;
- b. het totaal aantal locaties of populaties;
- c. het aantal bezette kwartierhokken;
- d. het aantal bezette uurhokken.

Vier mogelijkheden die een oplopende reeks vormen in ruwheid van meting. Het blijft waarschijnlijk een vrome wens om voor elk taxon a of b te kunnen bepalen. Ook al zou men over nauwkeurige noties beschikken betreffende de inhoud van de begrippen locatie en opnametijd, dan nog zal gebrek aan mankracht en ook de dynamiek van landschap en vegetatie de uitvoerbaarheid ervan in de weg staan. Dit houdt echter niet in dat men deze methodiek geheel zal moeten opgeven. Hierop zal later nader worden ingegaan. In de praktijk worden soms c en vaker d toegepast. Kwantificeren per UFK lijkt meer bruikbaar voor zeldzame dan voor algemene soorten. Zeldzame soorten zijn per definitie dun gezaaid. Zij hebben een relatief grote spreiding, waardoor meting in kilometerhokfrequentie (met een eigen schaal) weinig of niet zal verschillen van een UFK-meting. Naarmate de frequentie toeneemt, wordt de discrepantie tussen UFK- en KFK-meting groter. In theorie is het mogelijk, dat soort Y in b.v. 1300 uurhokken voorkomt, maar dan telkens in één kilometerhok. Volgens de schaal in MENNEMA c.s. (1980, p. 30) zou Y dan tot UFK 9 behoren en uiterst algemeen mogen heten. In een naar evenredigheid aangepaste KFK-tabel zouden de 1300 kilometerhokken slechts toereikend zijn om het predikaat „vrij zeldzaam” te verwerven. Zulke extreme gevallen zullen wellicht niet voorkomen. Maar het is m.i. niet realistisch om uitsluitend via uurhoktelling de frequentie te meten, zonder verschil te maken tussen soorten met een meestal dunne spreiding per uurhok en die welke doorgaans dicht gezaaid zijn.

Galeopsis tetrahit, in de Achterhoek zelfs in stedelijke gebieden een opvallend algemene nitrofiel, bracht mij op het idee van een aantal algemene soorten de presentie over honderd kilometerhokken te tellen. Deze gegevens vergeleek ik met de UFK-indicatie en, voor enige nadere controle, met het voorkomen in Friesland (zonder de eilanden en de

Afsluitdijk), zoals vermeld door VAN DER PLOEG (1977). Soms bleken er opvallende afwijkingen te kunnen worden geconstateerd (tabel 1).

	I	II	III	IV	V
<i>Galeopsis tetrahit</i>	92	9	7	96	8
<i>Spergula arvensis</i>	74	9	7	96	8
<i>Lysimachia vulgaris</i>	71	8	7	90	8
<i>Matricaria recutita</i>	68	8	7	120	9
<i>Cardamine hirsuta</i>	52	8	6	112	9
<i>Euphorbia peplus</i>	51	8	6	54	7

Tabel 1.

I : aantal kilometerhokken in de uurhokken 40.27, 40.28, 41.11 en 41.21, waarin de soort sinds 1977 is gevonden;

II : KFK, berekend op een vergelijkbare wijze met die voor de UFK;

III : UFK in de Standaardlijst van de Nederlandse Flora 1975 (ARNOLDS & VAN DER MEIJDEN, 1976);

IV : aantal uurhokken in Friesland (volgens VAN DER PLOEG, 1977);

V : de bij IV behorende frequentieklasse, berekend naar 155 uurhokken.

Bij de zeer dun verspreide soorten zijn de verschillen tussen UFK en KFK bepaald opvallend (tabel 2).

	I	II	III	IV	V
<i>Descurainia sophia</i>	4(4)	4	5	3	3
<i>Illecebrum verticillatum</i>	4(2)	4	5	3	3
<i>Chrysanthemum segetum</i>	3(3)	4	6	9	5
<i>Ajuga reptans</i>	4(3)	4	5	6	4
<i>Erigeron acer</i>	2(2)	3	5	8	4
<i>Lepidium draba</i>	2(2)	3	5	3	3

Tabel 2.

Toelichting zie tabel 1; in kolom I is tussen haakjes vermeld het aantal uurhokken, waarin de soort is gevonden.

Ondanks de beperktheid van dit onderzoekje, kan het m.i. geen kwaad zich af te vragen of de UFK-opgaven uit de Standaardlijst nog wel „bij” zijn. Ook dient te worden nagegaan of het niet verre de voorkeur verdient voortaan uitsluitend per km-hok te inventariseren en in het bijzonder of een opnameperiode van 30 jaar (1950/80) niet al te lang is voor een accuraat tijdsbeeld. Naar gelang de dynamiek in de natuurlijke processen toeneemt, zal het diachronisme binnen de statistiek moeten afnemen. Een belangrijke vraag daarbij blijft, in hoeverre een snellere en grondiger methodiek uitvoerbaar is.

I n v e n t a r i s a t i e i n h e t v e l d

Met de nieuwe streeplijsten kan ik buiten moeilijk werken. Het formaat is mij te groot en bij winderig weer zijn ze moeilijk hanteerbaar. Daarom typ ik voor eigen gebruik een

streeplijst op een blaadje uit een schoolschrift en kopiëer dat 25 maal: voor elk km-hok één lijstje. Om de zaak op een kantje te krijgen, beperk ik me tot de niet zeldzame soorten, waardoor ik onderaan nog een brede marge overhoud voor de notatie van bijzondere vondsten. In de praktijk voldoet dit voortreffelijk. Het dubbelgevouwen velletje wordt met een paperclip op een stukje karton bevestigd, waardoor het in de zijzak kan worden gestoken. Het aanstrepen geschiedt als gebruikelijk, maar bij het ontdekken van een tweede vindplaats noteer ik een stip onder de desbetreffende afkorting. Dit doe ik maximaal 3 keer. Vind ik de soort voor de vijfde maal dan worden de 3 stippen tot een streepje verbonden. Verscheidene soorten worden zo dubbel aangestreept, hetgeen betekent dat het taxon tenminste 5 maal per km-hok „disjunct” werd aangetroffen.

Voor het uurhok 40.11 bleken behalve de bekende triviale soorten als *Agrostis stolonifera*, *Achillea millefolium*, *Aegopodium podagraria*, *Bellis perennis*, *Chenopodium album*, *Dactylis glomerata* enz., ook de volgende soorten meestal de maximale score van minstens 5 maal per km-hok te behalen: *Erodium cicutarium*, *Frangula alnus*, *Geranium molle*, *Gnaphalium uliginosum*, *Hieracium pilosella*, *Holcus mollis*, *Linaria vulgaris*, *Melandrium album*, *Molinia caerulea*, *Myosotis arvensis*, *Papaver dubium*, *Prunus serotina*, *Scleranthus annuus*, *Senecio sylvaticus*, *Spergula arvensis*, *Tanacetum vulgare*, *Vicia sativa*, *Viola arvensis*. Deze soorten mag men hier met recht zeer algemeen noemen.

V e r s p r e i d i n g s d i c h t h e i d

Het UFK-systeem verschaft slechts weinig informatie over verspreidingsdichtheid in engere zin. In het algemeen delen onze flora's deze vaagheid. Weliswaar wordt daarin soms de algemeenheid per district begrensd door aanduidingen als: „vrij alg., maar zelden in W, Dui, Kr en L” of „Alg. in F., elders adventief”, maar de termen zeer alg., alg., vrij alg. hebben in feite meer betrekking op het aantal uurhokken dan op de frequentie binnen die hokken.

Het „algemeen” bij *Veronica serpyllifolia* betekent iets anders dan dat bij *Alopecurus geniculatus*, hoewel deze soorten aan hetzelfde milieu gebonden zijn. Naast alle andere kwantitatieve verschillen is er ook vaak onderscheid in spreiding per ruimtelijke eenheid. Ook al zullen wij er nooit in slagen alle kwantiteitsfactoren in landelijke statistieken uit te drukken, dan zal toch een minder vage begripshantering mogelijk zijn, indien meer gegevens per km-hok beschikbaar komen. Als iedere florist, althans voor de eigen omgeving, een oordeel geeft over de verspreidingsdichtheid per algemene soort, kan er een begin worden gemaakt met een exactere Florastatistiek. Het is m.i. voldoende aan te geven of de soort gemiddeld vele malen (vijf maal of meer), enkele malen of veelal solitair per km-hok figureert.

V e r t a l i n g v a n d e f r e q u e n t i e

VAN DER MAAREL (1971, p. 181) heeft voorgesteld de klassen 8 en 9 als „zeer algemeen” en de klassen 6 en 7 als „algemeen” te kwalificeren. Dit komt er op neer dat soorten, gevonden in 701–1677 uurhokken, zeer algemeen en die, gevonden in 191–700 uurhokken, algemeen zouden zijn! Afgezien van de etymologie van het woord algemeen (= overal gewoon), lijkt mij deze terminologie ook voor de gespecialiseerde gebruikswaarde onbevredigend, omdat ze fungeert als statistische vuilnisbak. Het doel van elke logische en

natuurlijke ordening is immers om in enig opzicht een relatieve proximateit zichtbaar te maken. Frequentieel bezien is er maar heel weinig overeenkomst tussen een taxon dat in 701 uurhokken grotendeels geïsoleerd voorkomt, en een ander dat in meer dan 25.000 km-hokken in meervoud wordt gevonden. In de genoemde Doetinchemse uurhokken komt de gewone brunel (*Prunella vulgaris*) slechts op een tiental ver uiteenliggende plaatsen voor (in 41.11 zelfs in het geheel niet!). Hier moet de argeloze gebruiker van de flora wel in verwarring raken door de aanduiding „zeer alg.”, als hij deze soort vergelijkt met b.v. *Capsella bursa-pastoris* of *Poa annua*. Hetzelfde doet zich o.m. voor met *Epilobium hirsutum*, *Potentilla anserina* en *Tussilago farfara*, hoewel die rondom Doetinchem wél in elk uurhok te vinden zijn.

Ook de reeks van „algemeen” tot „vrij algemeen”, waaronder de meeste soorten vallen, is geweldig groot (van 81 tot 700 uurhokken). In de buitenlandse flora's blijkt de taalarmoede minder evident. Hierbij een kleine bloemlezing:

Frans: (très) commun et fréquent (abondant) – (très) commun et répandu – commun et (assez) répandu – commun mais moins abondant (peu répandu) – (assez) commun par places – assez commun et (assez) répandu – assez commun mais isolé (mais peu répandu) – pas très commun (peu commun) et local (isolé) – pas rare, mais peu répandu (mais local, mais souvent isolé) – ça et là;

Duits: gemein (u. überall) – (ziemlich) verbreitet u. häufig (im ganzen Gebiet) – (ziemlich) verbreitet bis zerstreut – (Gebietsweise) Stellenweise häufig (bis zerstreut) – verbreitet aber meist vereinzelt – (sehr) zerstreut (u. über grosse Strecken fehlend) – zerstreut aber Stellenweise fehlend – zerstreut bis ziemlich selten – nicht selten (aber vereinzelt, aber unbeständig);

Engels: (very) common and abundant (and very frequent) – (very) common and (fairly) generally distributed – common and widely distributed – rather common but local – widespread but rather (very) local – not uncommon but not (less) frequent – widely distributed but scattered – only in scattered localities.

CLAPHAM c.s. (1962) vermeldt steeds het aantal districten (vice-counties) waarin de soort is aangetroffen. Voor niet-zeldzame soorten worden dus vaak gegevens over de verspreidingsdichtheid gegeven: „widely distributed but scattered” zou men vrij kunnen vertalen door: „in tamelijk veel uurhokken door het gehele gebied, maar nogal dun gezaaid”. Wij zouden iets dergelijks kunnen vermelden bij b.v. *Malva sylvestris* (UFK 7), welke soort het bij HEUKELS-VAN OOSTSTROOM (1977) moet stellen met „alg.”, evenals b.v. *Galeopsis tetrahit* (UFK 7), een soort die naar mijn indruk in zeker vijfmaal zoveel km-hokken voorkomt. Een wat genuanceerdere aanduiding voor de algemene UFK-groepen zou ook enige informatie over de verspreidingsdichtheid kunnen geven:

UFK	verspreidingsdichtheid	verspreidingsdichtheid	verspreidingsdichtheid
	relatief groot	relatief matig	relatief klein
9	zeer alg. en (zeer)talrijk	zeer alg.	zeer alg., maar verspreid
8	alg. en talrijk	algemeen	alg., maar verspreid

7	vrij alg. en vrij talrijk	vrij alg.	vrij alg., maar zeer verspreid
6	minder alg., plaatselijk vrij talrijk	minder alg.	minder alg. en meestal geïsoleerd
5	hier en daar	hier en daar	hier en daar

Ik heb het „uiterst algemeen” van de Atlas van de Nederlandse Flora (MENNEMA c.s., l.c.) niet overgenomen, omdat ik deze term voor planten die niet zelden aan hun oecologische groep ontbreken (b.v. *Alisma plantago-aquatica*, *Chamaenerion angustifolium*, *Polygonum amphibium*, *Prunella vulgaris*, *Solanum dulcamara*) een hinderlijk overstatement vind. Onontbeerlijk blijven natuurlijk de gangbare indicaties van biotoop en/of district.

Literatuur

- ARNOLDS, E. J. M. & R. VAN DER MELDEN, 1976. Standaardlijst van de Nederlandse Flora 1975. Rijksherbarium, Leiden.
- BARKMAN, J. J., 1968. Beschouwingen over het begrip zeldzaamheid bij planten. *Gorteria* 4 (6/8), p. 79–86.
- CLAPHAM, A. R., T. G. TUTIN & E. F. WARBURG, 1962. *Flora of the British Isles*. Cambridge.
- HEUKELS-VAN OOSTSTROOM, 1977. *Flora van Nederland*, 19e druk. Groningen.
- MAAREL, E. VAN DER, 1971. Florastatistieken als bijdrage tot de evaluatie van natuurgebieden. *Gorteria* 5 (7/10), p. 176–188.
- MENNEMA, J., A. J. QUENE-BOTERENBROOD & C. L. PLATE, 1980. *Atlas van de Nederlandse Flora* 1. Amsterdam.
- PLOEG, D. T. E. VAN DER, 1977. *Atlas fan de floara fan Fryslân*. Ljouwert.

On the concept 'common'

The concept 'common' as used in various Dutch floras is discussed. The author urges the authors of the floras to use a more precise circumscription of the word common and to strengthen this concept by qualifying statements.